

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Владислав Вербець

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

ORCID ID 0009-0006-9995-908

DOI 10.24139/2312-5993/2023.10/142-149

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Розглянуто педагогічну спадщину Олександра Захаренка. З'ясовано, що характерною рисою науковця є гідний рівень педагогічної культури, яка спонукала стати генератором різноманітних новаторських ідей, що стали основою сформованої ним філософсько-педагогічної парадигми розвитку освіти. Основу цієї парадигми становить виховання, особливо трудове виховання, яке варто перетворити на необхідність. Він довів, що такі інституції, як родина, школа, село, Україна, Всесвіт є тим онтологічним середовищем у якому відбувається становлення особистості. Важливу роль відводив етиці та естетиці, яка розглядається крізь призму творення, взаємовідносин та сприйняття Іншого. З'ясовано, що педагог випереджав час і його ідеї поряд з педагогами-гуманістами є актуальними сьогодні, адже вони засуджували класичну систему освіти і пропагували ту, що орієнтується на людину, суспільство та час. У процесі дослідження для досягнення поставлених завдань і реалізації мети були використані наступні методи: історичний, аналізу, діалектичний, аксіологічний та антропологічний.

Ключові слова: педагогіка співробітництва, авторська школа, парадигма освіти, виховання, педагогічна культура.

Постановка проблеми. Сьогодні освіта є одним із важливих елементів світової культури та повинна бути направлена на розвиток особистості як окремої індивідуальності, так і людства в цілому (Опольська, Челомбійко, Міршук, Лютко, Козаченко, 2023). З кінця ХХ століття, коли розпочався активний пошук сучасної парадигми освіти, а точніше різних методологічних підходів для її розвитку і вдосконалення, в Україні розвиток вітчизняної освіти і виховання ознаменувався пошуком ефективних форм і методів педагогічної діяльності вчителя та її змістового наповнення (Історія педагогіки, 1999). Практично починаючи з останньої чверті ХХ ст. в освітній галузі виникає новий для тогочасного (радянського) суспільства напрям – педагогіка співробітництва, яка була в опозиції, а подекуди заперечувала тодішню авторитарну систему навчання і виховання молоді й проповідувала ідею гуманізації, особистісний підхід, передбачала творчу співпрацю не тільки учасників навчально-виховного процесу, а й громадськості (Історія педагогіки, 1999). Таке домінування педагогіки відносин над педагогікою вимог спричиняє виникненню різноманітних авторських

шкіл та переосмисленню шляхів розвитку системи освіти. Тобто йдеться про потребу переосмислення суті педагогіки й починає розвиватися нова система філософських поглядів на педагогіку, основу якої складають гуманізм, етика та епістемологія.

Зважаючи на це, очевидним є, що сьогodнішня освіта потребує нових пошуків, філософського осмислення сучасної парадигми. Однак це неможливо без рефлексії та звернень до надбань минулого, першоджерел української історичної педагогічної думки. Адже звернення до педагогічної спадщини долучає нас до значних ефективних надбань у галузі освіти. У цьому контексті особливо важливим є педагогічні здобутки відомого українського педагога-новатора, одного з представників інноваційної системи та педагогіки співробітництва Олександра Захаренка.

Аналіз актуальних досліджень. Питання творчої спадщини Олександра Захаренка висвітлені в працях С. Захаренка, І. Зязюна, В. Кременя, Ю. Мальованого, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.

Мета статті – розглянути філософського-педагогічні ідеї О. Захаренка.

Окреслена мета формулює завдання дослідження: 1) проаналізувати філософсько-педагогічні погляди відомого українського педагога Олександра Захаренка; 2) визначити його внесок у розвиток освітньої системи відповідно до актуальних питань сучасності.

Методологія дослідження. З метою об'єктивного і обґрунтованого дослідження нами були використані методи: історичний, що сприяв вивченню педагогічної спадщини Олександра Захаренка; аналізу – дозволив виокремити основні концептуальні ідеї, що поєднують час – минуле і сьогodenня; діалектичний метод дозволив виокремити загальні і конкретні категорії та їх ефективність у педагогіці як науці; завдяки аксіологічному методу визначено ціннісні засади розвитку освіти у спадщині Олександра Захаренка; антропологічний метод сприяв встановленню ціннісних орієнтирів розвитку педагогіки/освіти, а також онтологічний, що дозволив звернутися до освітнього середовища та інституцій, які відіграють важливу роль у становленні особистості.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка освітня парадигма ґрунтується на певному баченні сутності людини. Саме на її уявлення та ідеали в кінцевому результаті орієнтуються освітні концепції (Філософія освіти, 2009). Продовжуючи цю думку й враховуючи реалії

часу, науковець Н. Мельник зазначає, що парадигма освіти – це орієнтація на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентності в європейському та світовому просторах (Опольська, Челомбітько, Міршук, Лютко, Козаченко, 2023). У зв'язку з цим у сучасній науці дослідники виокремлюють такі основні підходи, до вивчення означених завдань, як: системний, культурологічний, аксіологічний, антропологічний, особистісно-діяльнісний, гуманістичний, компетентнісний та інші. Використання цих та інших підходів сприятиме людиноцетрованому підходу.

Будучи глибоко переконаним у цьому Олександр Захаренко своїми педагогічними поглядами, ідеями і практичною діяльністю набагато випередив свій час та зумів втілити в життя безліч педагогічних ідей, що згодом отримати статус новітніх. Погоджуючись з думкою О.Крутенко, вважаємо, що саме поєднання визначених підходів у системі освіти та виховання в «Школі над Россю» дозволяє стверджувати, що досвід та надбання педагога, є актуальними для сьогодення у світлі розвитку нової парадигми в освіті (Крутенко, 2020).

Характерними рисами життєвої позиції Олександра Захаренка можемо зауважити гідний рівень загальної педагогічної культури, який відзначається непересічними здібностями, комунікабельністю та людяністю. Він був сильним генератором різноманітних ідей та запалював ними інших, віддавав усього себе заради їх втілення в життя.

Педагог активно шукав шляхи вдосконалення освітнього процесу та розглядав нові підходи до організації навчання та виховання в школах. Значний теоретичний і практичний внесок зробив видатний педагог у дослідження соціально-педагогічних аспектів гуманістично орієнтованого, духовнокультурного відродження сільської школи.

Олександр Захаренко зауважував, що моральна свідомість існує у вигляді цінностей, у яких усвідомлюється уявлення про добро, честь та гідність. Тому що завдяки правильному моральному вихованню людина формується в першу чергу як особистість, а з нею – її правила та норми поведінки в суспільстві.

Олександр Захаренко був глибоко переконаний, що моральне виховання повинно було реалізовуватися через створення різних виховних процесів як цілеспрямований вплив на моральний та емоційний розвиток вихованців. У зв'язку з цим, однією з умов становлення особистості він вважав працю, якій надавав особливого значення. Він вважав, що для успішного виховання особистості працю

треба перетворити на звичку. Адже регулярне залучення учнів до трудової діяльності, активності сприяла тому, що праця поступово перетворювалася на важливу життєву потребу.

Отже, розглядаючи працю як важливу складову, що впливає на виховання та становлення особистості Олександр Захаренко визначає п'ять структурних компонентів морального виховання: родина, школа, село, Україна, Всесвіт. Базисним серед них є родина, що становить систему неперервної освіти.

Філософсько-педагогічні ідеї цієї проблематики, закладені Олександром Захаренком, на переконання В.Мокляк, обґрунтовані у працях «Школа над Россю», «Лелеки над Сахнівкою», «Поради колезі, народжені в школі над Россю» (Мокляк).

Своєрідний педагогічний талант Олександра Захаренка поступово проявлявся у створеному за його ініціативи навчальному закладі, який був оснащений всіма умовами для навчання, виховання та розвитку дітей.

Освітня система його рідної Сахнівської школи, зазначає О.Черевко, ґрунтувалася на врахуванні психологічних, фізіологічних та культурних особливостей розвитку дітей та впровадженні їх у навчально-виховну діяльність школи. Завдяки такому комплексному і системному підходу Олександр Захаренко продемонстрував методологічну основу «педагогіки конкретних цілей», яка ставилася перед колективом школи, спрямовувала його діяльність і об'єднувала зусилля кожного на її досягнення (Черевко, 2017). У працях Олександра Антоновича знаходимо рекомендації: навчати дітей, не примушуючи їх; використовувати природню дитячу допитливість, щоб зацікавити школярів змістом навчальних предметів; залучати учнів до позакласної діяльності; запровадити систему трьохрівневого оцінювання знань, щоб кожен міг сам обрати ту вершину, якої він прагне досягти за допомогою учителя (Захаренко, 2005; Захаренко, 2006).

Вищевикладене дає підстави погодитися з висновком О. Черевко, що Олександр Захаренко відзначається як визначний представник інноваційних підходів в освіті. Його власна концепція школи включає дуже вдалі та актуальні для нашого часу принципи. Першим та важливим принципом він вважає те, що навчально-виховний процес повинен спрямовуватись на більш глибоке освоєння учнями знань та надання цікавої та необхідної інформації, яку повинні

передавати вчителі. Навчання шляхом відкриття, шляхом пізнання і творчості – ось девіз його школи (Черевко, 2017).

Турботу про фізичне здоров'я дітей та їх фізичну витривалість він також відзначав як один з головних принципів його концепції.

Актуальним на сьогодні є такий важливий принцип, як збереження, вивчення історичних надбань, дослідження традицій і звичаїв народу та виховання у дітей почуття патріотизму, гордості за родину, однокласників, село і Батьківщину – і зараз, ми як ніколи знаємо, що це необхідно знати та усвідомлювати кожному українському учню та учениці. Концепція авторської школи Олександра Захаренка чітко передбачає: «Не втрачати надбання історії, вивчати традиції і звичаї народу, що прийшли до нас із сивої давнини. Виховувати у дітей патріотичні почуття і гордість за родину, однокласників, односельчан, село, Батьківщину» (Захаренко, 2006).

Основною вимогою своїх переконань він бачив отримання учнями якісних та системних знань, активна участь в олімпіадах та конкурсах на різних рівнях. Педагог вважав за необхідне забезпечити те, щоб випускники школи не відрізнялися своїми знаннями від учнів престижних навчальних закладів – а це вже було основним заданням усіх педагогічних працівників закладу.

Серед усього вищезазначеного Олександр Антонович не забував найголовніше – це навчити дітей бачити красу світу та берегти її. Це була головна мета авторської школи педагога (Черевко, 2017). Адже людина є частиною природи, світу, вона є активним його творцем. У цьому контексті важливу роль він відводив мові. Саме мова є тим засобом який забезпечує сприйняття світу і формує розуміння законів його існування.

У зв'язку з цим, Олександр Захаренко особистим прикладом, власною педагогічною та громадською діяльністю доводив, що носіями української мовної культури є насамперед учителі та директори шкіл. Адже тільки високорозвинена мовна особистість учителя може здійснювати ефективний педагогічний вплив на емоційно-чуттєвий світ учня.

Аналіз педагогічної спадщини новатора показує, що для Олександра Захаренка неперехідною педагогічною цінністю є глибока повага до дитини, зважання на її особистісні індивідуальні особливості, звернення до неї на «Ви», або по імені та по батькові. Багатьом педагогам ще й сьогодні видається дивною та надуманою

така позиція, але в тому-то й полягає талант педагога, що він піднявся над своєю епохою, випередивши її своїми філософсько-педагогічними поглядами і практичним утіленням їх у життя.

Він передбачив, що епоха авторитарної педагогічної системи, яка була домінантною на планеті впродовж тисячоліть, рано чи пізно все-таки кане у вічність; гуманістична, особистісно-орієнтована практика навчання й виховання, яка нині доволі великими труднощами пробиває собі дорогу, є лише перехідною, а на горизонті вже зримо проглядається нова, більш відповідна викликам часу і потребам суспільства, гуманістична парадигма розвитку та становлення людини, у центрі якої буде не просто людина, а людина у взаємодії з Іншим.

Він настійно пропагував, відстоював і впроваджував людинолюбну, дитиноцентристську, гуманістично наповнену систему навчання й виховання молодого покоління і це цілком заслужено ставить його ім'я в почесний ряд педагогів-гуманістів світу, таких як Я.Коменський, Й.Песталоцці, К.Ушинський, В.Сухомлинський.

Порівнюючи погляди В. Сухомлинського і О. Захарченка, Н. Побірченко зазначає «Олександр Захаренко – духовний спадкоємець В. Сухомлинського, але в тому й унікальність Сахнівської школи, що тут ідеї В. Сухомлинського не копіюють, а розвивають – з поправкою на вимоги сучасності» (Побірченко). Продовжуючи цю ідею О. Крутенко відзначає: «Гортаючи сторінки безцінних педагогічних роздумів обох Учителів, замислюючись над їхніми мудрими порадами, уважно слідкуючи за ходом думки кожного з них, несподівано розумієш: це – діалог. Діалог однодумців через роки і відстані...» (Крутенко, 2009).

Висновки. Отже, на основі вищезазначеного, робимо висновок, що високий рівень нової системи громадянського, сімейного та трудового виховання, організованої Олександром Антоновичем Захаренком, дає підстави говорити про те, що педагогічна система педагога була новаторською, і базувалася на принципово новій методологічній основі. Наукові ідеї були реалізовані на практиці родини, школи, життя якої тісно перепліталось з життям села, його історією. У його школі здійснювалися пошуки шляхів та засобів розвитку освіти, випробувалася педагогічна система, що мала такі характерні якості:

- інноваційність;
- альтернативність;

- концептуальність, системність і систематичність навчально-виховного процесу;
- соціально-педагогічна доцільність;
- наскрізний процес виховання, який був спрямований на формування в школярів загальнолюдських цінностей;
- стосунки між учасниками навчально-виховного процесу на партнерських засадах;
- дитиноцентризм;
- особистісно орієнтований навчально-виховний процес.

Отже, проведене дослідження дозволяє нам констатувати, що педагогічні надбання Олександра Захаренка – кроки до здійснення пошуку, впровадження нових напрямків освітньої практики та конкретні методи організації освіти. Уже тогочасні вимоги суспільства щодо освіти, символізували крах класичної системи і породжували потребу формування нової парадигми сучасної освіти й осмислення методологічних підходів в освітній галузі.

Зауважимо, що запропоноване дослідження не висвітлює усіх аспектів педагогічної спадщини Олександра Захаренка. Воно лише актуалізує ті ідеї, які нам ще потрібно належно осмислити та розвинути. Це ідеї української народної педагогіки, нової гуманної педагогічної культури і педагогіки творчої праці, родинно-шкільних оздоровчих, трудових традицій, педагогіки милосердя тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондаренко, Т. Поради О. А. Захаренка у сучасному вимірі. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/354/1/Zakharenko.pdf>
- Захаренко, О. А. (2005). Поради колезі, народжені в школі над Россю: Роздуми педагога. Черкаси.
- Захаренко, О. А. (2006). Роздуми, поради, мрії. Черкаський НУ імені Богдана Хмельницького. Київ: Наук. світ.
- Інноваційні авторські освітньо-виховні системи: досвід учителів України: науково-методичний посібник (за результатами магістерського науково-контекстного проєкту) (2021). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Історія педагогіки (1999). М. В. Левківський, О. А. Дубасенюк (ред.). Житомир: Житомирський держ. пед. університет.
- Крутенко, О. В. (2020). Ідеї О. Захаренка в контексті основних нормативних документів в галузі освіти. Черкаси: ЧОІПОПП.
- Крутенко, О. В. (2009). Виховання гуманістичних цінностей особистості школяра в педагогічній спадщині Олександра Захарченка. *Рідна школа*, 4, 22-25.
- Мокляк, В. Педагогічний талант та взірцева практична діяльність О. А. Захаренка. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2670/1/Mokljak.pdf>

- Опольська, М. В., Челомбїтько, Т. В., Міршук, О. Є., Лютко, Н. В., Козаченко, С. М. (2023). Філософські основи сучасної парадигми освіти. *Культурологічний альманах*, 1, 136–143. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.18>
- Побірченко, Н. В. Сухомлинський і О.Захаренко, діалог через роки і відстані. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/501359>
- Філософія освіти (2009). В. Андрущенко, І. Передборська (ред.). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Черевко, О. В. (2017). Реалізація ідей гуманної педагогіки Олександра Захаренка в досвіді авторської «Школи над Россю». *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки», 1. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1221>

SUMMARY

Verbetz Vladyslav. Alexander Zakharenko's pedagogical ideas in the context of forming a modern educational paradigm.

Alexander Zakharenko's pedagogical heritage is considered. It is found that a characteristic feature of a scientist is a decent level of pedagogical culture, which prompted to become a generator of various innovative ideas that became the basis of the philosophical and pedagogical paradigm of education development. The basis of this paradigm is education, especially labor education, which should be transformed into a necessity. He proved that such institutions as family, school, village, Ukraine, the universe are the ontological environment in which personality is being formed. An important role was played by ethics and aesthetics, which is considered through the prism of creation, relationships and perception of another. It is revealed that the teacher was ahead of time and his ideas, along with humanist teachers, are relevant today, because they condemned the classical education system and promoted the one that is focused on man, society and time. In the process of research, the following methods were used to achieve these tasks and realize the goal: historical, analysis, dialectical, axiological and anthropological.

Key words: pedagogy of cooperation, author's school, paradigm of education, education, **pedagogical culture**.

УДК 94(430)“1933/1945”

Артур Гобозашвілі

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0002-0341-7077

Володимир Мокляк

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0001-9922-7667

DOI 10.24139/2312-5993/2023.10/149-158

РОЛЬ ГІТЛЕРЮГЕНДУ У ВИХОВАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІ (1933–1945 РР.)

Безперечно, виховання та освіта визначаються політичними, соціальними та економічними реаліями того чи іншого суспільства. У тоталітарному суспільстві, як показує практика, виховання відіграє величезну роль, оскільки воно має створювати і постійно зміцнювати основу тоталітарної системи. Ба більше, сама тоталітарна система передбачає через виховання створити «нову людину», не просто віддану або лояльну до режиму, а таку, що є його складовою